

Een verdere verkenning van Gallische dorpen: Loksbergen (Oost-Hageland)

Loksbergen is een zelfstandige gemeente geweest gedurende ongeveer 100 jaar vanaf het midden van de 19de eeuw. Het is momenteel een deelgemeente van de fusiegemeente Halen, en was er ook een gehucht van in het Ancien Régime tot dat het dus een zelfstandige gemeente werd. Het is omringd door pre-fusiegemeenten: Halen in het noorden en oosten, Kortenaken in het zuiden en in het westen door Webbekom en Assent.

De IJzerbeek komt uit Kortenaken in de Mollevijvers en doorkruist het dorp van het zuidwesten tot aan de grens met Halen in het noorden. De Velpe vormt in het oosten de grens met Kortenaken en Halen en in het zuiden vormt de Moorbeek ook de grens met Kortenaken. Deze beek mondt uit in de Velpe.

Op de Ferrariskaart is het grootste deel van Loksbergen aangeduid als bossen en natte weilanden (langs Velpe en IJzerbeek).

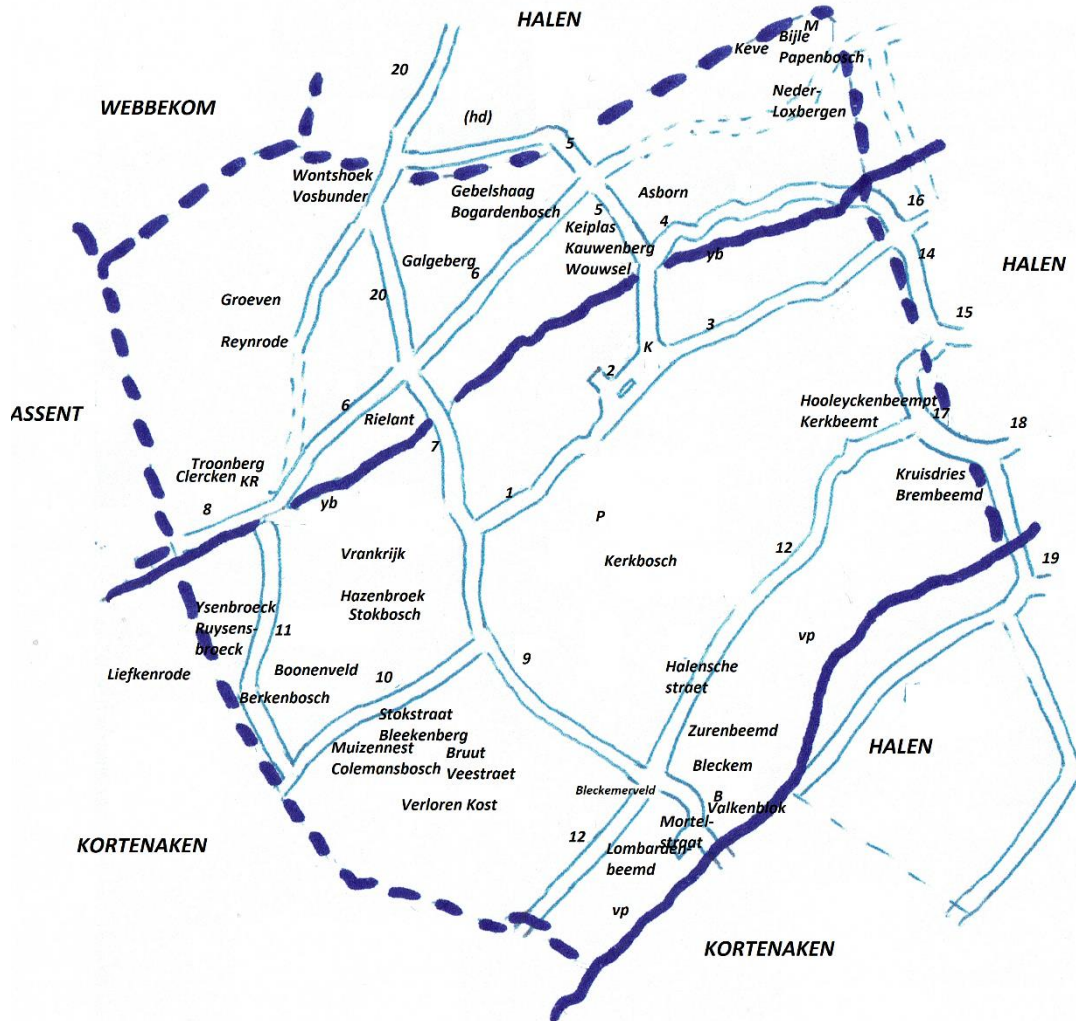
De twee 40m-hoogtelijnlussen liggen ten zuiden en ten noorden van de IJzerbeek die er dus tussenin stroomt. Binnen de zuidelijke lus ligt het centrum van Loksbergen¹, binnen de noordelijke lus ligt de Mettenberg. De Galgeberg en de Kluisberg (88 m hoog) liggen als getuigenheuvels ook binnen deze noordelijke lus.

We passen terug de gekende werkwijze toe en zetten oude toponiemen (<1600) uit het werk van F. Cleeremans op een situatiekaart.²

---

¹ Loksbergen centrum ligt dus zeker 15 m hoger dan Halen centrum. Ten noorden van de 40m-hoogtelijnlus rond de Mettenberg, ligt nog een hogere 50m-lus waarin zich de Bokkenberg (Zelk) bevindt. Tussen beide lussen stroomt dan weer de Ketelbeek.

² In tegenstelling tot de prefusiegemeente Halen, konden we voor Loksbergen niet de door Cleeremans gemaakte kaart inkijken. Dit bemoeilijkte soms wel het juist localiseren van enkele toponiemen.

Situatiekaart Loksbergen met de IJzerbeek (yb) en de Velpe (vp). (eigen collectie)³

Oude toponiemen

De oude namen voor Loksbergen zijn *Loxberge* (1141), *Loexberge* (1292) tot *Lotsberghen* (164).

Ten noorden van de IJzerbeek treffen we de huidige straatnamen Oude Leuvense Baan (6), Asbronstraat (4), Kauwplasstraat (5), Hagelandstraat (8), Rozenstraat (20) en Gemengde Brigadestraat (7).

In de buurt van de Mettenberg (M) noteerde Cleeremans als namen: *Bijle* (1587), *Keve* (1534), *Papenbosch* (1509), *Neder-Loxbergen* (1440). De *Keiplas* (1569, later ook Kauwplas), *Kauwenberg* (1509) en *Wouwsel* (1584) waren meer te situeren in de omgeving van Asborne (*Assbourne* (1509), *Asbornstraat* (1522), ook *Ashof* (beemd, 1509)). De Hontsemerdelle (hd) is de richtingwijzer voor *Gebelhaege* (1522), *Bogaardenbosch* (1537), *Galgeberg* (1509)⁴, *Vosbunder* (1522) en *Wantshoek* (1562). Aan de grens met Assent ligt *Renrode* (1367) met verder *Groeven* (1537), de *Troonberg*⁵ (1600), de *Kluis* (KR, 1584) en *Clercken* (1600). *Rielant* (1522) ligt wat oostelijker aan de IJzerbeek.

³ Getekend met de Ferrariskaart als basis.

⁴ Er was ook de Galg (1522) en de Reynrodensche galgeberg (1600, nu de Kluisberg).

⁵ Cleeremans suggereert hier ook het toponiem Troostberch (1569).

Aan de grens met Halen (Holeik) zijn er momenteel de straatnamen Mannekenshaagstraat (12), Gidsenstraat (17). Doorlopende straten naar Halen zijn Rotemstraat (19), Holeikstraat (18), Liniestraat (15), IJzerwinningstraat (14) en Lanciersstraat (16).

Enkele oude toponiemen zijn hier *Hooleyckenbeempt* (1562), *Kerkbeemd* (1562), *Kruisdries* (1367) en *Breenbeempt* (1556, later Brembeemd).

Bleckem (B, *Bleckeem* (1308), *Bleckym* (1382), *Bleckum* (1394)) ligt in de Velpevallei op de grens met Kortenaken. Hier loopt ook de huidige Lindestraat (9) (vroeger de *Mortelstrate*⁶ (1522), de latere steenweg Loksbergen-Kortenaken) en de Mannekenshaagstraat (12, vroeger *Halensche straet* (1569)). Het *Bleckemerveld* (1522), de *Lombaardenbeemd* (1522), *Zurenbeemd* (1569) en *Valkenblok* (1588) worden hier ook genoemd.

Cleeremans vermeldt vaak de Klein-Vrankrijkse bossen⁷ (*Vrankrijk* (1509, mogelijk ook *Vrankenbosch* (1340)) met als huidige straatnamen Stokstraat (10), Gebrandhofstraat (11). Noordelijker ligt Loksbergen-dorp met de Loksbergenstraat (1), de Oude Baan (2) en de Zilveren Helmenstraat (3).

Enkele oude toponiemen zijn hier *Stokbosch* (1509), *Stokstraet* (1410), *Hazenbroeck*⁸ (1382), *Bleekenberg* (1584), *Bruut* (1367), *Veestraet*⁹ (1367), *Verloren Kost* (1522), *Boonenveld* (1522), *Colemansbosch* (1367), *Muizennest* (1587), *Ysenbroeck* (1509, later de 18de eeuwse naam Gebrand Hof¹⁰), *Berkenbosch* (1522), *Ruyskensbroeck* (1561), *Liefkenrode* (1410, land en hoeve op de grens met Kortenaken).

Het *Kerkbosch* (1522) staat op de Ferrariskaart meer centraal getekend. Het centrum van Loksbergen werd later met de naam Vroente¹¹ bedacht. Cleeremans vermeldt bij *Vroente* (1460) dat deze plaatsnaam op verschillende plaatsen in gebruik was, ook te Halen. In Loksbergen was er bijvoorbeeld een *Kortvroente* (1569) waarvan de ligging niet verder gespecificeerd werd.

Nog andere toponiemen waarvan we de ligging niet met zekerheid kennen zijn:

-*Langveld* (1509), *Langedries* (1522), *Yckedries* (1453), *Yseldries* (1560), *Noelsbosch* (1556), *Swijgerhoversvelt* (1553), *Vogeldries* (1537), vermoedelijk alle te situeren in de omgeving van de Mannekenshaagstraat .

-*Vinnenboomgaard* (1588), *Schelfstrate* (1419), *Biesemdriechs* (1414, later Biezendries), *Geerkenveld* (1555), *Luikt* (1522), *Heggedries* (1522), *Bleckemerstraet* (1522), *Hoog-Loxbergen* (1420) en *Rechter* (1522, ook *Rochter* (1566), alle te situeren in de buurt van Bleckem.

---

⁶ Deze straat liep verder tot over de IJzerbeek tot aan de Troonsberg. Verder ook nog Mortelken (1600) en Mortel (bos, 1522).

⁷ Op de Ferrariskaart is er ook sprake van het Marienthaelbosch, een toponiem dat bij Cleeremans niet vermeld wordt.

⁸ Er is ook een Haasbroekbosch (1555), Haasbroekstraet (1546), Haasbroekveld (1522), ook een Groot Haasbroek (1538) en zelf Groot Heesbroek (1509). Momenteel bestaat ook een Hazenbroekstraat (bij Panoven, P).

⁹ Cleeremans noteert 'vroeger tegen Bruut bij Colemansbosch, waarschijnlijk tegenwoordig Hoogweilbosweg van de Halense straat naar de Diesterse weg'.

¹⁰ In en rond verschillende Gallische nederzettingen was er een brand-toponiem. Gezien de naam Gebrand hof pas laat opduikt durven we hier niet van een Gallische oorsprong uit te gaan.

¹¹ Er is een vermelding van Vroente in de Halense gichtregisters (1782), in: De heerlijkheid Velpen, www.stap-brug.be

-de *Hesselsche straet* (1522, ook Hesselbergstraat(?)), *Bleekendries* (1410) worden gesitueerd in Klein-Vrankrijk.

-voor *Hoogeusel* (1533), *Kastelein* (1600, hoeve), *Lanenstraet* (1509), *Lollenberg* (1522), *Nieuw Rot* (1535), *Oude Beemd* (1546), *Papenzille* (1509), *Perken* (1428), *Sperken* (1522), *Roth* (1509), *Roweynsbosch* (1556, later *Royewaensbosch*), *Saeyeneussel* (1534), *Tarweblock* (1569, *Reynrode*), *Varenbosch* (1559), *Wondbekens* (1599), *Wouwereussel* (1522), *Beekeussel* (1534), *Bereneussel* (1509), *Bockbosch* (1522), *Borneken* (1533) en *Goot* (1522) is de ligging niet helemaal duidelijk.

Het ontbreekt duidelijk niet aan berg- en bostoponiemen in Loksbergen. Ook tellen we heel wat dries- en eusseltoponiemen.

Gallische toponiemen

Rond de Mettenberg ligt het Papenbosch ('pap'=priester) en Neder-Loxbergen. Hierin zit weer 'nerth'=dapper, sterk. Er was ook een Hoog-Loxbergen in de buurt van Bleckem. Ook Cleeremans merkt op dat de aanduidingen Neder en Hoog andersom zouden moeten als het eerder Middeleeuwse toponiemen zouden zijn. 'Hog'=klein in het Gallisch. Loxbergen zelf is te herleiden tot 'loc'=meer of bos (zoals in Loksem) en 'occ'=dal of 'ox'=water, rivier (zoals in Hoksdonk). Gezien de plaatselijke geografie ('berg'=verheven plek) en het bosachtige karakter van het dorp, lijkt het dus in de richting te gaan van een bos bij de bergen. Neder- en Hoog-Loxbergen kunnen dan speciale plaatsen geweest zijn. Keve¹² en Bijle kunnen we nog niet verklaren. Mogelijk was de omgeving van de Mettenberg dus een bijzondere sacrale plek.

De Asborn ('ass'=water, 'borre'=bron) is hier weer een specifieke plaats in de buurt van de IJzerbeek waar water uit de grond opborrelt zoals er in Halen verschillende waren.

Keiplas ('cey'=bos en 'plas'=paleis¹³) en Kauwenberg ('cau'=omwalling met hagen) duiden toch in de richting van een bewaakte zone, mogelijk op de weg naar de sacrale Bokkenberg en Mettenberg via Honsem. In Wouwsel zit weer 'gwawr'=held.

Ten zuiden van de Hontsemerdelle vinden we het Bogaardenbosch ('bonn'=einde, 'gwardd'=bewaken), de Gebelshaag ('heia, haya, haga'=haag), de Galgenberg ('galgiare'=betalen van tol) en de Vosbunder ('fos'=militaire loopgracht). Reizigers die verder wilden naar de sacrale Bokkenberg dienden hier te stoppen en tol te betalen. Voor Wontshoek zijn we een verklaring nog schuldig.

Renrode ('ron'=rivier, 'rot'=rivier) is te verklaren als een plaats aan de IJzerbeek. Het is ook hier dat er later een kluis¹⁴/gebedshuis is gekomen. In Troonberg kan 'torn'=plek vol struiken zitten, voor Clerken en Groeven is er niet direct een verklaring.

Het Rielant ('rit'=doorwaadbare plaats) lag in een meer vochtig gebied naast de IJzerbeek.

In de buurt van Holeik in Halen ('ec'=uitgang) lag de Kruisdries ('croes'=kruising van wegen) en de Breenbeempt. Langs hier konden reizigers naar het centrum van Halen. Ook de Kerkbeemd lag hier

---

¹² Keve kan dezelfde oorsprong hebben als Gebelshaag (c/k-g omwisseling).

¹³ Het is niet helemaal duidelijk wat met 'plas'=paleis bij D. Timmermans bedoeld wordt. Was dit een soort versterkte woning? Later is in de volksmond Keiplas ook geëvolueerd tot Kauwplas.

¹⁴ Mogelijk is het woord kluis ook vanuit een Gallische basis te verklaren.

met 'gerec'=sacraal zoals in het zuidelijker gelegen Kerkbosch.¹⁵ De Vroente in het dorpscentrum is af te leiden uit 'brwnt'=onzuiver, eerloos in de betekenis van een plaats waar mensen gevangen werden gehouden. Op een kaart uit 1664 is de Vroente aangeduid in het centrum van het dorp.¹⁶

De Mannenkenshaagstraat lag ook in de buurt van Holeik en hier treffen we enkele dries-toponiemen ('dris'=doornen takken, 'drysan'=deur) aan: Yckedries ('ec'=uitgang), Yseldries ('isc'=water of 'isel'=laag gelegen gebied), Vogeldries ('boghen'=moeras) en Langedries ('lanc'=speren). Enerzijds dus plaatsen waar er een bewaking was voorzien, anderzijds ook plaatsen in de vochtige omgeving van de Velpe. Waar Noelsbos en Swijgershoversvelt op slaat, is nog verder uit te zoeken. Al deze dries-toponiemen wijzen in elk geval op een druk doorgangsgebied naar het centrum van Halen, in de buurt van de Mannekenshaag wat in het Gallisch de belangrijkste verdedigingshaag betekende.

Bleckhem is een van de weinige hem-toponiemen ('hem'=huis) in Loksbergen wat aangeeft dat dit gebied eigenlijk weinig bewoond was. Het toponiem is verder te vergelijken met de Bleekenberg en Bleekendries die meer naar Klein-Vrankrijk toe te situeren zijn. Een mogelijke verklaring zit in 'ballach'=straat, weg, opening of 'baelecq'=priester. Was op deze plaats naast de Velpe de woning van een druïde of geestelijke leider? Opvallend is ook het toponiem Mortel dat kan wijzen op 'morth, porth'=haven, dus een plaatselijke aanlegplaats op de Velpe.¹⁷ De naam Hoog-Loxbergen was ook gangbaar in de buurt van Bleckem. Het Geerkensveld bevat 'gerec'=sacraal. Er zijn hier ook twee dries-toegangen, namelijk Heggendries (=bewaakte hagen met een doorgang) en Biesemdries. In dit laatste toponiem ziet men 'bies'=gracht en 'hem'.

Lombardenbeemd is te reconstrueren uit 'lem,lam'=bos en 'varth'=bewaking, dus een bewaakte plaats aan het plaatselijke bos. Rechter en Luikt zijn nog onduidelijke plaatsnamen.

Vrankrijk en Vrankenbosch zijn Gallisch van oorsprong met 'vrone'=verdriet als mogelijke verklaring. 'Ric'=leider en 'righ'=beschermer, dus een plaats waar krijgers aanwezig waren om de achterliggende regio te beschermen. Ook een toponiem zoals Verloren Kost wijst op een beschermde heuvel. In de nabijgelegen Stokstraat betekent 'stock'=trompet het geluid dat uit horens van dieren kwam en die als blaasinstrument gebruikt werden bij naderend onheil. Bruut kan weer afgeleid zijn van 'brwnt' dat dus zoals Vroente een plaats aangeeft waar mensen gevangen werden gehouden. Het Boonenveld is gebaseerd op 'bonn'=einde en in Colemansbosch zit 'col'=bos of oever, en 'man'=belangrijk, dus een meer strategisch bos. Al deze namen wijzen toch in de richting van een meer belangrijke bosomgeving die strategisch verdedigd werd door Gallische krijgers.

Hesselse straat en Hesselberg tonen 'hez'=bomen of 'has'=huis, vermoedelijk toch het eerste gezien de bosomgeving. Op de grens met Kortenaken lagen nog Liefkenrode, Ysenbroeck en Ruyskensbroeck. Met 'lipp'=oever, 'rot'=rivier, 'isc'=water en 'ruis'=moerassige vlakte duidt dit alles op een vochtige omgeving. Ook de twee broek-toponiemen ('bruoc'=moeras, 'broach'=oever) geven hetzelfde aan. Wellicht moet toch de kleine Moorbeek ('mer'=water) hier aan de basis liggen.

---

¹⁵ Loksbergen kreeg pas een eigen kerk in de 19de eeuw, er voor was er een kapel sinds het einde van de 18de eeuw. Het toponiem Kerkbosch is hier wellicht dus van Gallische oorsprong. Pas later heeft men in dit sacrale bos een lokale kapel neergezet.

¹⁶ W. Bas, Geschiedenis van Kortenaken, 1990, p. 49.

¹⁷ Dit zou suggereren dat de Velpe deels bevaarbaar was. In de buurt van het Muiken was er op de Velpe ook een dergelijke stopplaats.

We hebben niet alle toponiemen in Loksbergen kunnen verklaren. Interessant zijn nog Lanenstraat ('lan'=moeras), Roth en Roweynsbos (beide uit 'rot'=rivier), Varenbosch ('varent'=bewaking), Wouwereussel (zie Wouwsel) en Bereneussel.¹⁸

Zoals de naam Loksbergen, het bos aan de bergen, aangeeft is het vooral een bebost gebied geweest met naar het noordwesten toe verschillende getuigenheuvels. Tal van berg-, dries-, eussel-toponiemen bevestigen dit. Het was een nagenoeg onbewoond gebied en mogelijk enkel de krijgers die het achterliggende gebied bewaakten, verbleven hier. Het valt niet uit te sluiten dat in Bleckem een geestelijke leider woonde. Klein-Vrankrijk vormde de belangrijkste verdedigingslinie. Meer noordelijk waren er aan de Holeik/Mannekenshaag enerzijds, en aan de Hontsemerdelle/Mettenberg anderzijds bewaakte toegangen tot de sacrale Bokkenberg van Zelk en het heiligdom van Halen. Ook de omgeving van de Mettenberg en het Kerkbosch waren speciale plaatsen. In feite genoot gans het gebied met heuvels, bossen, rivieren en bronnen de nodige aandacht en respect bij de Galliërs. De Velpe lijkt ook hier meer aantrekking te hebben gehad voor de eerste bewoners.

Marc Van Stappen, 2023

---

¹⁸ In verschillende Brabantse plaatsen duiden beren-toponiemen op de woonplaats van de machtige krijgers die het land dienden te beschermen, de zogenaamde beren. Een meer precieze locatie van het toponiem bereneussel zou hier misschien wat meer kunnen verduidelijken. De omgeving van de Klein-Vrankrijkse bossen komt in elk geval hier in aanmerking.